

Bacskai Sándor
A pápai zsidók
idegenbe mennek

Egy március eleji napon Majse Rubinstein, a brooklyni One Stop Kosher étterem fiatal tulajdonosa összepakol, a repülőtérré hajt, és a New York-i télből a budapesti kora tavaszba repül. Lájbis, a nagybátyja, a Kertész utcában várja. Autóba rakják az Amerikában postára adott glatt kóser ételeket és a pesti hitközségtől kölcsönkapott húsos edényeket. Pápaiig három óra az út. Elered az eső, eláll, újra szemerkélni kezd, ez egy darabig így megy. Amikor leparkolnak a Platán Szálloda előtt, nem is tudni, esik-e éppen vagy nem.

Majse fehér kötényt húz a sötétszürke pulóverére, megigazítja fekete bársonykipáját, és elfoglalja helyét a konyhában. Bontogatni kezdi a barna dobozokat, „lássuk, mi mindenünk van”: brooklyni kakaós, Landau cracker, Ramat Hagolan-i tej. A szálloda főszakácsa, aki egyedüli férfi alkalmazottként besegít neki, zellergumót pucol. Ő még nem sejtí, mennyit fog kapni a háromnapos kuktaságért, de biztosították, hogy nem jár rosszul – mindegy, a hétvégeket amúgy is végig szokta dolgozni.

Majse pontosan tudja, mennyiért vállalta el, hogy három napig nem Brooklynban, hanem Magyarországon szakácskodik: egy centet sem kért, sőt a repülőjegyet és a szállodát is saját zsebből fizette, neki mindent megér, hogy barátaival és a szeretett rebbéjével Pápán lehet. Neki az a legfontosabb, hogy a rebbe és haszidjai jól érezzék magukat, mintha nem is itt töltenék ezt a hosszúra nyúló sabeszt, hanem Williamsburgban vagy Jeruzsálemben; vagy ha már Pápán, akkor a háború előttiben, aminél zsidóbb város, úgy tudni, nemigen létezhetett.

Majse kukoricapelyhet szór egy tálkába, a kanálal megkavarja a fedő alatt puhuló tarhonyát, és várja a rebbét.

Lájbis is őt várja. Hogy a rebbe mikor jön, pontosan nem tudni. Őt napja szállt le a csoportjával Ki-

jevben, ott buszra ültek, és temetőről temetőre végigzötyögtek Ukrajnát. Tegnap voltak Belzben, dél előtt Huszton és Szatmáron, most már Magyarországon járhatnak. Néha felhívják rádiótelefonon a szállodát. Először délutánra jósolták az érkezést, majd estére, aztán egyre későbbre. Lájbis, a Brooklyni Pápai Magyar Zsidó Hitközség elnöke nem egy nyugton ülő természet, fel-alá sétál a szálloda előtérben. Néha leül, papírjaiba pillant, ír valamit vagy a szobabeosztást böngészi, aztán az első telefoncsörrenésre felpattan, és a portáspulthoz sietve megpróbálja kihámozni a recsegésen átszűrődő hangokat.

A tévé előtti asztalnál fehér fityulás apáca, „A szeretet misszionáriusa” beszélget Ilonkával, a hoteligazgatóval, Lájbis melléjük telepszik. „A zsidó vallás szemlélődő – állítja Teréz anya híve. – Kimádkozza a jót az emberiség számára.” Ilonka elgondolkodik ezen, neki mindegy, milyen vallás, csak szeretet legyen, meg béke. Egy darabig az eső kopogását hallgatják, aztán villanyt gyújtanak, és mindenki a dolga után néz.

Este kilenckor befut az első busz, szélvédőjén „Rusland” tábla, a sofőr ukrán, az egyetlen idegen nyelv, amit ért, az orosz. Talán tízen utazhattak vele, elcsigázott, öröktől úton lévő férfiak és nők. Őt napja ez a busz a nappalijuk, az ebédlőjük, a tanházuk és a hálótermük: a világ közepe, melynek ablakán át egybefolyik falu, város, síkság és hegy, ahogy egy út menti ház ablakából kinézve folyik össze a gépkocsiforgalom.

Idősebb férfi vonszolja terhét a szálloda felé, kitérom előtte a kétszárnyú üvegajtót. „Hát maga is itt van?”, nézünk egymásra ismerősen Joseph Weberrel, a makói zsidó, pápai tanítvány és brooklyni lakos, kofferja súlyától szuszogva lehuppan egy fotelba, és szemét a tévében ugráló Friderikuszon felejtí. „Éjjel-nappal úton – mondja. – Ha minden igaz, ma éjszaka ágyban alszunk.”

Nem fekszik le mindenki, néhányan körbeülik az előtér asztalát, és egy nagy tálca kakaóssal mulatják az időt. Goldberger, a kis társaság tekintélyes külsejű középpontja, viccmester és hangadó, közelebb húzza a tálcat. „Kicsikét kövér”, paskolják meg a hasát. Goldberger is odateszi a kezét: „nem kövér, csak erős”. Ereje munkaköri kötelesség: háromezer zsidó rendőr rabbija. Zakójába nyúl, előhúzza egy ezüst színű rendőrcsillagot, megcsillantja a lámpák fényében, s az áhítat hirtelen beálló csendjében, ünnepélyesen magához vesz egy utolsó kakaóst.

Néhány autó érkezik, német rendszámú bérelt kocsik, magyar taxik, sáros gumicsizmás, temetőket járt zsidókkal telik meg a szálloda. Bár a fáradtságtól és izgalomtól sokat enni nem lehet, a hosszú út a társas életre leginkább alkalmas étteremben ér véget; hogy mi történt eddig és mi várható még, pohárral a kézben jobban megvitatható. Kékes láng tartja a főtt tarhonya melegét, a duruzsoló szamovárból forró víz csurog a műanyag poharakba szórt nescaféra, ázik a teafű, az amerikai magyar zsidók, mint az oroszok, a cukrot úgy harapják hozzá. Eszegetnek egy kis süteményt, aztán – már holnap van – szobáikba vagy a városban foglalt lakásokba mennek, kinek hol veti meg ágyát a jószerencséje.

Elhal a zaj, kiürül a nagyterem, csak Mandl, a jesivabóher hajol még egy hosszú asztal fölé, szabadon engedett vörös pajesza papírlapot sűröl: naplóját írja. Apja, a brooklyni tanító írt vagy öt gyerekkönyvet. Lehet, hogy egyszer Mandl műveit is kiadják, de ez egyelőre nem fontos, kezét az írás öröme vezeti, különben is, szereti, ha emlékei könnyedén felidézhetők.

Arréb tolja füzetét, másikat húz maga elé, és a helyes kiejtésre ügyelve, átismétli az otthon felírt szavakat: „köszönöm”, „utca”, „Ez jó!”

„Mówisz po polsku?”, kérdezi aztán. A jesivában, ahol él, dolgozik néhány lengyel fűtő és szerelő, angolul nem beszélnek, a jiddisben néhány szónál tovább nem jutottak, hogy megértsék egymást, a bóherek tanultak meg lengyelül. „Nie wiem – mondja Mandl. – Bardzo dziekuje!”

Kitép egy lapot a füzetéből, és lerajzolja New Yorkot. Manhattan csupán egy vonás, Bronx, Queens nem érdekes, most csak Brooklynnal ismerkedünk, lehet, sokkal többet ő sem látott még a városból. Húzza öt vonalat, ezek a Williamsburg negyedet átszelő sugárutak. A két szélsőt, a White

és a Harrison Avenue-t keresztező húsz utcában lakó emberek kilencvenöt százaléka zsidó, nagy részük magyarországi származású. Mandl apró körökkel jelzi a templomokat és a fontosabb épületeket, és hogy minden világos legyen, a pápaiakat besatírozza: a rebbe a Penn Streeten lakik, a hitközség, a templommal, a mikvével és egy huszonöt fős jesivával, a Bedford Avenue-n áll. A kisebb pápai gyerekek a Harrison és a Wilson utcában tanulnak; a nagyobb fiúk, akikre ezer veszély leselkedne a nagyvárosban, jó egyórányira, a Westchester megyében felépített Kiryat Pápan járnak jesivába. A rebbe hetente háromszor teszi meg a negyven mérföldes utat, a bóherek valamivel ritkábban – csak húsvétkor és sátoros ünnepkor mehetnek haza.

Éjjel egykor, alighogy elkészönt az ellenőrző rendőrijárőr, a székeken virrasztók hirtelen felpattannak. Fehér Mercedes áll a szálloda előtt, teteje esővíztől csillog. Hernádi úr, a pesti sofőr kinyitja az ajtókat. A három utas egyike – szemüveges, bőrcsizmás, jó negyvenes férfi – fázósan összefogja kabátja szárnyait, és szakállát simogatva, kis mosollyal száján, tétován megáll az autó mellett. A zsidók elé sietnek. Ő nem itt alszik majd, szobáját a templom mellett rendezték be, mégis betessékelik, és helyiségről helyiségre járva végigkísérik az épületen. Lesik minden szavát, véleménye döntő, de a férfi egy-két szót, ha szól. A konyhából kilépve elhalad előttem, rám néz, szinte megáll. „Er iz a cájtungsrájber”, mondják neki. Olyan puha a keze, mint egy gyermeké. Később egy időre magára marad, nézelődve sétál, én mellé lépek, és megszólítom. Csodálkozva néz, inkább megütközve, aztán lassan hátat fordít, és nyög egyet halkán. Nézi a falat, míg érte nem jönnek.

Azt mondják, két napja nem aludt és nem evett. Alig jött meg, s már a sofőrjét keresi, hogy Csornára vigye. Hiába sopánkodik a rebecen, egy kis vízen, egy kis tejen kívül nem kér semmit, aludni nem akar, majd pihen, ha visszajött, majd alszik Brooklynban, majd hátradől, ha véget ér a zsidók szenvedése. Most csak imádkozni szeretne. Futva érkeznek az álmukból felrázott férfiak, míg ideérnek, fölragatják magukra a fekete felöltőt. Amikor megvannak tízen, a rebbe a keleti falhoz lép. Mint egy jelre, elnémul a Platán étterme, csak Wiedert, az alkalmi előimádkozót hallani, nyöszörgő hangjára egyszerre felelnek, amikor kell, a pápai haszidok.

Mióta a mestere megérkezett, Mandl, a krónikás összébbr húzta a szemöldökét, és hátratett kézzel járkal a zsidó előtérben: a rebbe őt választotta samesznek a csornai úthoz, neki kell majd a temető-kulcsért zörgetni, kaput nyitni és vizet adni a kézöblítéshez. Az indulásig, hogy szeme le ne ragadjon, sétára indul a főtér felé, megáll a kirakatok előtt, benéz a kapualjakon, cipője olyan helyeket érint, ahol apja, annak idején, naponta végigment. Otthon megígérte, hogy majd telefonál, keres egy fülkét, és felhívja Amerikát. Aludni már nem fog. Csornán megáznak, cipőjére sár ragad. Száz csapás sem venné el örömét, hogy a rebbéjével lehet.

Idősebb asszony kerülgeti a parkoló tócsáit, valakitől hallotta, hogy megjöttek a zsidók, megnézné, réges-régi szomszédai itt vannak-e. Az ajtóban megtorpan, odabent nyolcvan ember ébred, sétál, beszél és reggelizik egyszerre, csupa futkosó, hadonászó alak, csupa ismeretlen, fiatal arc. Vörösek, feketék, magasak, kisebbek – de olyat, aki jó emléké, boltos szomszédjaira emlékeztetné, a pápai asszony egyet se lát. Nem néznek rá az odabent nyüzsgők, nem is látják, hogy az ajtóban ácsorog, arra pedig, hogy megszólítsák, végképp nem gondol senki. Csak kis Deutsch megy oda, a nagy Deutsch fia, meg a mandulaszemű Grünbaum: nekik könnyű, ők még itt születtek, ők most hazajöttek, s az asszony mondatait ennyi év után is érthetőnek tartják. Kis Deutsch apja tejes volt a piacon, standja előtt a sorban nemcsak zsidók álltak, alakja, emlékszik az asszony, most is előtte van. Grünbaum előlép, mutatna valamit. A rojtos szélű képen osztályterem látszik: padosor, fiúk, a sarokban fiatal nő köpenyben, az ablakon túl jegenye vagy nyárfa; vajon hol találná ezt a kedves tanító nénit? A fénykép Ilonkához kerül, onnan a takarítónőhöz, a fás udvart ismerősnek látják, a tanítónőt nem, csak tanácsaik vannak, hol kéne keresni – szavaikkal a képhez valamit hozzátesznek, de még többet elvesznek belőle, ahogy Grünbaum arcán látom.

A Petőfi utca pár száz méterre lehet a szállodától, a Fő téri kapuszín alatt, a sétáló utcán percek alatt odaérni, de a síkatorokon át még gyorsabb, a zsidók arra sietnek el az imaházuk felé. Ott áll az anyahitközség százötven éves nagy zsinagógája, valaha százak, ezrek temploma, de az imazsákos zsi-

dók nem kérik el kulcsait a Fidesz-irodából. A haszidok a beszmedresbe mennek, a szomszéd telken fekvő imaházacskába, pergő falait, imbolygó padjait magukénak tudják, ha apjuknak jó volt imádkozni benne, jó nekik is. Megtelik a terem, behozzák a tórát, hímzett bársonytakaróját sorra megérintik. Már csak a legelső szék üres, de most már az sem: „der rebbe kimt”, futnak be a bóherek. Ő megáll az ajtóban, félrehajtott fejjel, szakállát tépkedve, egy hang sincs, csak a lábak csoszognak, ahogy út nyílik előtte. Még vár, még körülnéz egyszer, aztán elindul hirtelen, s már ott hajlong a helyén, Istenét imádván, ahol valaha apja imádkozott, őelőtte nagyapja, Jákov Jehaszke Grünwald, a nagy pápai rabbi, aki megérdemli, hogy kicsit többet mondjunk róla: Csornán született százötvennégy éve, ahol nem sok haszid élt abban az időben, de mire a régi Magyarországot rabbiként kicsit körbejárva, a húszas évek végén a Dunántúlra visszatért, már rebbeként ünnepelték. Apjánál, a huszti rabbinál tanult, volt rabbi az északi határszéli, a nyugati Sopronkeresztúron, végül lent délkeleten is, a Kolozs megyei Bánffyhunyadon. Onnan hívták haza itteni hívei, hogy jól működő, népes jesiváját, az ország széthullása után, Páparra költöztesse. Az ortodox hitközséget nem, csak az ortodoxnál is ortodoxabb Adasz Jisraél imaegyesületet vezette. A szatmári mellett a pápait tartották a kor legnagyobb magyar jesivájának, amely Grünwald rabbi halála után sem omlott össze, sőt fia, Reb Joszéf a negyvennégy tavaszáig hátralévő három évben a szintet tartani tudta, s pár hónappal azelőtt, hogy a német katonák birtokukba vették volna Magyarországot, Pápan a volt tanítványok egyesülete letette egy majdan építendő új tanház alapkövét. Grünwald József túlélte a háborút, első felesége és tizenegy gyermeke nem; újránősült, elvett egy soltvadkerti Weber lányt, előbb Szombathelyen éltek, aztán kimentek ők is, s bár Pápan ötvenhatig maradt még pár száz zsidó, a nagy hírű „puper” jesiva immár Williamsburgban épült újjá. A rabbi nyolcvannégyben meghalt, a legidősebb fiú, aki a nagypapa nevét kapta, Jákov Jehaszke, a jelenlegi rebbe.

A haszidok sokáig imádkoznak, csúszik a tervezett program, a protokoll várhat, a Teremtő nem. Déli egy órára mégis sikerül mindenkint a Platán éttermébe terelni. A polgármester urat kétszer is megtapsolják, először azok, akik értették a beszédét, másodszor azok, akik a jiddis fordításból tud-

ják meg, mit is mondott: a zavartalan együttműködés érdekében ezután is minden tőlük telhetőt megtesz, s ezt, úgy érzi, az egész város nevében ígérheti. Nagy tapsot kap, meg egy közepes computert. Ezután Wollák, a veszprémi hitközség elnöke beszél, és átnyújt a rebbének egy héber feliratú, díszes vázát. Nagyon megtapsolják őt is.

A közös program a régi temetőben folytatódik. A zsidókkal telt autóbuszok átrobognak a városon, és a városládi út mentén megállnak egy ház előtt. A nyári konyhás, megkötött kutyás, csirkeólas udvart elhagyva, a veteményes és a szőlőkarók mentén futó ösvény kőfalba szalad. A kohaniták megállnak, a nyitott kapun túl sírkövek fehérlenek. Nemrég kiderült, hogy a kétszázötven éves sírkert máig nem a hitközségé, csupán használati joguk volt eddig, tulajdoni nem. A város készséggel lemond róla, ez temető és nem telek, ha lóversenypályában vagy bevásárlóközpontban gondolkodnak valaha, nem itt építetik fel, csak hát szegények nagyon, a kiadásaik is nagyok, egypár dollár jól jön az önkormányzatnak.

A bozótost kiirtották, a ledőlt kövek újra állnak. Forgat a helyi tévé, egymást támogatja riporter és operatőr, zsidó temetőjét fotelből nézheti a város lakossága. A polgármester sírköveket néz, a szokásokról kérdez, Lájbis lelkesen magyaráz, a rebbe is derűs – a temető ügyét lezártak tekintik.

Péntek délután felragyog az aszfalt, kitisztul az ég, finom permetét a felhő máshová szórja. Felállnak a székről a későn ebédelők, vödörbe kotorják a sólet maradékát. Szatyros zsidók sietnek a sportuszoda felé, a sűrű betontömb egy rövid hétvégére mikvévé változott: a folyóvíz a lényeg, nem az elnevezés. Hirtelen alkonyul. A szombatról lekésni nemigen éretnes, a szaporán lépdelőket elnyelik a „közlék”.

Amerikában nem látni ilyet, mondja Schiff a sikátorban, és egy tégláig kopott házfalra mutat. Ott ezt rögtön bevakolnák, itt csak akkor kapnak észbe, ha a ház összedől. Négy éve átköltözött Izraelbe, az ottani helyzetről nem tájékoztat. Egy kerítés mögött kutyácska vakkangat, a haszidok nagy ívben elkerülik, kabátjuk a túlsó falat súrolja. Schiff nem vált irányt, Amerika gazdag, szegény Magyarország soká éri utol. Szépen beszél magyarul. Apja Burgenlandban született, anyja Makón: Ehren-

feld Ráhel ötvenhétig az ortodox ifjúsági mozgalom egykori aktivistája volt, akkor a család leporolta bőrröndjeit, és megnézte felülről az Atlanti-óceánt. Schiff Williamsburgban, a célemi jesiván kezdett tanulni. Később elnéptelenedett a valaha jobb napokat látott tanintézet, s mivel a pápai rabbi rokona volt a céleminek, a tanulni vágyó fiú néhány házzal odább költözött, s ezzel egyik napról a másikra egy virágzó iskola bóhere lett – hogy az idők során askenázból hasziddá vált, már hosszabb folyamat eredménye.

Tegnap beragadt a makói sárba, úgy húzta ki egy traktoros. Mehetett volna lábbusszal, nevet saját magán. Később Makóról délnyugatnak tartott, s a magyarkanizsai temető kedvéért átruccant egy háborús országba. Lövöldözést nem hallott, győzteseket nem látott, egy háborúban a vesztesekkel a még vesztesebbek állnak szemben, summázza bölcsen. Egy hétig járta bérelt kocsián Magyarországot temetőit, nagy volt a restancia, hatéves kora óta most jött haza először. Hálát adott azért, hogy sok sírkertbe eljutott, s bocsánatot kért azoktól, amelyekre nem maradt ideje.

Mennék vele az imaházba, jó vele beszélgetni, de nem tudok: „Nyúlj be ide kérlek”, állít meg Grünbaum, s ujjával szétnyitja a kabátzseb nyílását. Halászom a zsebben, a két pénzérme, ami a kezembe akad, szombatira nem maradhat nála. „Még egynek kell lenni!”, mondja precízen, s békésen tűri, hogy újra belekotorják a feneketlen zsebbe.

Gombó is megtalál, nincs meg a sziderje, könyve nélkül pedig hogyan imádkozzon? Most már beállt a szombat, terhet nem cipelhet. Szerencse a bajban, hogy kétháznyira lakik. Döngő falépcsőn jutok az emeletre egymásra hányt ruhák, tátongó kofferek, tizenéves fiúk éjjeli szállása. Felkapom a szidert, átviszem Gombónak, de le is int azonnal: a kezemből nem veheti át, az úgy tilos lenne, tegyem a gázórára, onnan emeli föl.

A férjüket kísérő, vallásos asszonyok a szállodában gyújtanak gyertyát. Az imaházban százhusz férfi szorong, még jöttek volna többen, húsz embert tartott fogva a New York-i bombariadó. Mire lefűjták, a kockázat már nagy volt, inkább hazamentek, mintsem egy repülőn kelljen „git sabsesz!”-t mondani. Most nem látják a rebbe „tis”-ét: túl a vacsorán, az imaház kisebbik termében, összetolt padokon ül a százhusz férfi. Az asztalfő környékét meghagyták szabadon, a rebbe mellett csak Halpert állhat, a régebbi gábe. A rebbe félrehajtja fejét, puha prémgal-

lérja strájmliját súrolja. Egy bárheszből csippentget. Félretolja. Halpert szétosztja a maradékot, aztán a melegen tartott edényekből csirkehúst és tarhonyát szed egy tányérra, s egy villával együtt az asztalra helyezi. Százhusz ember nézi, hogy eszik egy szent. Meg-megáll, énekel, himbálja a testét. Eszeget megint, morzsákat a tarhonyahegyből, szemeket a szőlőhalomból, nem az éhség gyötri, a sabeszt tiszteli meg vele. Fölkapja a fejét, körülnéz, karját a széktámlára teszi, s lassan hátrafordul. Két fiú veszekszik egy darabka bárheszen, fojtott suttogásuk ebben a nagy csöndben egész jól hallatszik. Lepisszegik, megbökdösik őket, míg végre fölkapják a fejüket: a zsidók karéjában a rebbe arcát látni, szenvedő szemét, mosolytalan arcát. A két fiú hol a padlót nézi, hol a cipő orrát, s bár az ilyen eset náluk mindennapos dolog, arcuk vörössége csak lassan veszti színét.

A rebbe egy utolsót piszkál a vacsorájába, Halpert gábe elhúzza a tányért, lefejt a combcsontról egy darabka csirkehúst, ujjai közé csippent egy kis tarhonyát, s a nyújtózkodók markába nyomva, szétosztja az ételt. Marékból sok van, a maradékból kevés, jut mégis mindenkinek, a gábe arányérzékét csak dicsérni lehet. Egyedül ő nem evett talán. Azért a lakoma végével, akár a többiek, ujjait lenyalja.

Valami történt a sólettel, szombaton délben Majse kidobhatja a gyanús szagú ételt. „Akarsz egy kis halat? Vagy akarsz egy kis csirkét?” Telerak egy papírtányérra, hagymás tojást, tormás céklát, bárheszt pakol mellé, ha elfogyott, csak szóljak. A két pincér nem győzi a strapát, a bóherek fiatalabbja beáll felszolgálni, hatalmas tálcákon hordják a terembe a hallevest és a csirkét, a céklát és a kuglit. A haszíd dalokat együtt éneklük a bent vigadókkal, s bár terhük miatt, sajnos, cifrázni nem tudják, ha a lépés kijön, nagyot dobbantanak.

Munkája végeztével Soscher, a kétméteres leány leteszi a tálcát, és mellém telepszik. A papája még Soltvadkertben született, de neki már nincs indoka arra, hogy magyarul tudjon. Két úszó evickél a nyelv-óceánban, egymásba kapaszkodva küzdjük le a méteres hullámokat. Társalgásunk nem folyamatos, de szórakoztató, neki a magyar olyan, mint nekem a jiddis. Spanyol szavaira szlovák választ adok, francia köszönését románnal viszon-

zom. „Mówisz po polsku?“, kérdezi végül, a lengyel munkásoktól ő is sokat tanult.

Soscher úrfi nemzetközi tolmács és amerikai sportsman: a barna dobozokból kivész egy banánt, néhány lépést hátrál, s mintha kosárra dobna egy szép ívű hárompontosat, az ölembe ejti. Most dobjam vissza neki, inti és letérdel, a labdát váró pózát baseball-meccsen látni. Ügyesen elkapja; fölegyenesevén futballcsatárrá válik, amerikaivá per sze, s banánillatú labdáját magához szorítva kirobog az ajtón. Várnám, hogy idővel visszatáncol, kapura húzva cselez vagy dekázik egypárat, de hiába: a magyaros tehcnika semmit nem mond neki.

Akárcsak ő, az ideutazók nagy része Amerikában nőtt fel, vagy már kint is született, ami Magyarországhoz köti őket, gyökérnek nemigen mondható.

Mendel Kolman, a brooklyni önkéntes mentő kis akcentussal beszél, de ahhoz képest, hogy ötvenhatban, pár hónapos csecsemő lévén, ölben hagyta el Magyarországot, ez igazán érthető. Az ő kilenc gyermeke viszont már tanácstalan lenne, ha ezen az egzotikus nyelven szólna hozzájuk. A vele nagyjából egykorú Wassermann, Löwenstein vagy a Jeruzsálemben élő Weber Joél még ért magyarul, beszélni is tudnak többé-kevésbé, de a holt nyelv továbbadását akkor is indokolatlannak tartanák, ha magyar lánnyal házasodtak volna.

Szombaton este Nachman Elbaum, az utazás szervezője eligazítja orosz sofőrjeit, aki akar, átmehet Pozsonyba, aki nem akar, a szállodában marad, éjjél körül, a temetőbe menet, beugranak értük. A buszok elindulnak Szlovákia felé, mire visszaérnek, lassan pirkadni kezd majd, ekkora csoportnál bárhogy vigyáznak is, könnyen megbicsaklik a feszes napirend.

A Platánban most lehet lazítani, szundikálni kicsit, vagy elkapni Kolmant, mesélje már el, hogyan is lett mentős. Nem tudja, mondja, a vérében volt, úgy látszik. A vértől, mint minden gyerek, ő is félt, de amikor a jesivában az egyik társa nekirohant az üvegajtónak, és ijedtében mindenki elfutott, ő lekapta az ingét, és a megvágott testre szorította, míg a felnőttek oda nem érkeztek. Építőanyagokkal kereskedik, munka után hazamegy, ha teheti, a családjával van, de ha megszólal a rádiótelefon, kocsi-ba vágja magát, s mire a városi mentő megérkezik, ő nagyjából már meg is tette, amire képes; újraéleszt, a törött lábat sínbe rakja, tízezer dolláros géppel visszahozza az infarktusost. Hálát nem vár,

pénzt nem fogad el. Egyik kollégája, Tauber úr Elbaummal beszélget csöndesen az étterem asztalánál. Pár perc múlva, mikor a hangos éneklésre újra benézek, már egymásba kapaszkodva járják a haszidok táncát. „Kérsz-e valamit enni?“, kérdezi Majse, majd beáll a körbe, szeme csillog, szája mosolyra szalad a társas örömben.

Az erős hasú Goldberget csoportocska veszi körül, valami vicceset mondhat, kezében az ezüst csillog ragyog. Most, a rendőrrabbit és az önkéntes mentőt maguk között tudva, a pápai zsidókat nagy baj nem érheti.

Úgy tűnt el a márciusi este, és úgy múlt el az éjfél, mint a derűs napok szoktak, egy pillanat alatt. Hajnali háromkor még fent voltam, valaki nyitva hagyott egy ajtót, magamra terítettem a kabátomat, s az összetolt fotelokon kinyújtózva a mandulaszemű Grünbaumot hallgattam, ahogy a rendőrökkel beszélget; egyikük szakállas volt és hívő katolikus, a parancsolatokat megtartja, például a folyásos asszonyt, mint mondta, messze elkerüli. „Aki hiszi, hogy valaki vigyáz rá, az nem gyilkol, nem rabol“, hallottam még Grünbaumot, aztán már csak arra emlékszem, hogy kabátom alatt a levegő egyre melegebbnek tűnt.

Fél hatkor valaki elmegy mellettem, átlép egy táskát, s közben belerúg a fémhamutartóba, a csattanást, ami felriaszt, még percekig hallok. Nyitva az ajtó, a besüvítő szélből máris többet kaptam, mint amennyit kérnék. Odakint az utcán autóbusz pöfög, a pozsonyi kirándulókat már letette a zsidó temetőnél, most arra vár, hogy ezt a maradékkal is megtegye.

Mint ahogy a régi, az új temető is egy családi ház udvarán kezdődik, s reflektorok fénye mutatja, merre folytatódik; meddig tyúkudvar és honnan

temető. A halottasház után fekete a márciusi hajnal, a zsidók lehajtják a fejüket, a havaseső, amit a szél a képünkbe szór, kegyetlen ráadás a kialvatlan testnek. Az ajhelt a túlsó kerítésnél kivilágították, drótokon lóg a villanyégő-fűzér, hogy hová megyünk, azt még látom, de hogy hol, azt már nem nagyon, nagy segítség, hogy többen mennek előttem, mint ahányan a hátam mögött jönnek.

Előbb a havaseső áll el, aztán a sötétség szűnik, s bár járkálni kell, hogy a lábujj ne fázzon, a hideg is elviselhető. Az ajhel előtt áttetsző fólia fogja föl a szelet – műanyag sátor a cadik „sátra“ előtt –, s akik a vasajtóban állnak, már a meleget is érzik. Az épület belsejét jahrzeitgyertyák fűtik, és az imádkozók maguk, s ez a hajnali melegség, ahogy a sírkő felé megyünk, fokónként növekszik.

Ott áll a rebbe is a nagypja sírjánál, a brooklyni Grünwald a magyar Grünwald mellett, a sírkövön a név az ő neve is egyben; s mikor a kvitliket olvasva kezét a sűrű kőre teszi, s homlokát a kézfejére hajtja, együtt könnyörög a terheket hordozó két pápai rabbi.

Elmentek a zsidók.

Mandl integetett, Soschert tisztelegni láttam, a „kis Deutsch“-tól, míg a buszra fölszállt, háromszor is elköszöntem. Tauber kocsiba ült, hogy beszélgetni tudjunk, magával vitt Győrig.

Majse marad egyedül, összepakol, ami a pestieké, dobozokba kerül. Ígértek egy furgont, amíg megjön, lehunyja a szemét. Másnap hazarepül, kicsomagol, bőröndjeit, ha minden igaz, egy darabig most nem veszi elő.

